I

Малий Мирон сьогодні щасливий. Неділя. Йому не веліли сьогодні йти за худобою, не посилають до снопів, ані до сіна, ані до жадної іншої роботи, як у будень; сьогодні справді у нього вакації. Відколи вернув із міста зі школи, се у нього тільки другий такий вакаційний день. І він щасливий. Уся цілотижнева мука на сонячній спеці або сльоті, при праці, що часто переходить його дитинячі, десятимісячною шкільною морокою витончені сили,— все те щезає, забувається. Він бачить перед собою лише сю чудову неділю, сей гарний день, у якім його лишать у спокої,— і він щасливий.

Рано він схопився з постелі, умився, вхопив шматок хліба і побіг у ліс. Для нього нема більшого щастя, як самотою блукати по лісі — рано, в неділю, коли там нема ані живої душі. Се його церква. Він слухає шуму дубів, тремтить разом із осиковим листочком на тонкій гілляці, відчуває розкіш кождої квітки, кождої травки, що хилиться під вагою діамантового намиста роси, то знов любується містичною дрожжю таємного і невідомого, яка проходить його, коли загляне в Глибоку Дебру з її крутими берегами, оброслими густим хащем та високими деревами, і коли зо дна тої дебрі зівне на нього густа пітьма та,якийсь таємничий шелест чогось укритого на дні тої пітьми — чи то шелест гадюк, що в’ються по сухому листю, чи шемрання малесенького потічка, що дзюрчить-капотить по дні... Всі ті неясні почуття, з яких у людській душі зароджується релігія, переходять малого Мирона в лісі в часі таких самітних проходів, і вони й творять ту дивну принаду, той чар, яким ліс оповиває його душу.

Хоча ліс великий і займає мало не квадратову милю простору, то проте малий Мирон не боїться в нім: він знає тут кождий ярок, кожду поляну, кождий окіп і кожду лінію; мов старих знайомих, відвідує щонеділі і найкращі дуби, і незвичайно похилену скрипливу березу, що під час вітру скрипить, мов дитина плаче, і джерельце з солоною водою, де часто, сховавшися серед густих яличок, цілими годинами підглядає,

як прибігають пити тонконогі серни з малими красенькими серненятами, і цапи-рогачі, і витріскоокі зайчики. А висидівшися, він іде далі в ялички, на знайомі грибовища, і, назбиравши купу грибів та зложивши їх разом, добуває невеличкого ножика, сідає біля них на пеньку і починає чистити їх, гуторячи з ними весело:

— А, мій паничику! Вдався ти біленький зверху" і знизу! Певно, лише сеї ночі виклюнувся з землі. Та й корінець здоровий! Се гарно. А ви, старенький дідусю! Що то, на зальоти збиралися, що так одну крису свого капелюха вгору задрали! Ой, погана гіллячка! Лягла вам на голову і от якого шрама надавила! А ось і панночка— голубіночка, сивенька і кругленька, мов табакерочка! А слимачка всередині не маєте? Як же би ні? Єсть, єсть! Ну, та ще не ушкодив, ще лише встиг розгоститися. Геравс, Грицьку! Забирайся звідси, шукай собі якого скрипуха!

Сусід Рябина, також охотник до ранніх проходів по лісі, раз якось підслухав оті розмови малого Мирона і не міг потім наоповідатися про нього, своїм звичаєм часто і, так сказати, лише теоретично спльовуючи (бо направду не плював, тільки говорив "тьфу") і пускаючи слова крізь ніс:

— Тьфу, тьфу, паскуда! Іду стежкою, аж чую, щось жебонить. Тьфу, тьфу, думаю собі, а се що таке? Звір не звір, птах не птах, прислухаюся: ніби дитина. Тьфу, аж по мні, знаєте, мороз пішов! Адже то ліс, рано ще, то що би тут дитина робила? І то в таких яличкових гущаках, що хіба лис пролізе. Тьфу, тьфу, паскуда! І сюди заходжу — не можна доступити, і туди заходжу — не можна доступити. А воно в самій середині, мов за плотом, жебонить собі та й жебонить! Далі мені аж страшно стало! Тьфу, пек ти, може, яка лісова душа. Гадаю собі: чи втікати, чи додивитися? Та бо озираюся, білий день довкола, сонечко святе світить! Прислухаюся, а воно по-людськи жебонить, ніби з кимось розмовляє, а другого голосу не чути. Аж чую — хрупнула одна гілляка, далі друга,— просто на мене йде. Аж у мні душа застила. Та бо дивлюся, а то, вважаєте, той хлопчище, студент-от! Тьфу, тьфу, паскуда, най здоров росте!

І сьогодні рано Мирон був у лісі, вернув аж десь о одинадцятій годині, саме на обід, а пообідавши, побіг із кількома сусідськими хлопцями до млинівки купатися. Викупавшися, він оце вертає додому, перейшов кладкою через річку, переліз перелазом у свій садок і помаленьку йде стежкою на невеликий горбик, а потім далі, далі, поміж грядки легко споховатим садком, під овочеві дерева, а йдучи, розмовляє своїм звичаєм сам із собою:

— Отсе так! Викупатися ми викупали. І в лісі були. Двадцять вісім грибів ізнайшли. А тепер іще якби грушку достиглу знайти. Е, ні, не знайдемо! Ще грушки зелені. А поки зелені, то вони терпкі. Вкусиш, і язик стане як кілок. І не соковита. Пожуєш-пожуєш та й мусиш виплюнути. Ну, то що тепер будемо робити? Там десь хлопці побігли на вигін, перебігаються. Та мені не хочеться бігати. Ноги болять. Та де ж, я аж на стару лінію заходив та в унятицький зруб. Малини були славні! Може би, ще піти на малини? Ні, не хочеться вже, та й тепер там, певно, народу-народу! Ні, не піду. Ноги болять. Краще ми ось що зробимо: виліземо на оборіг та й полежимо. Там холодок, свіже сіно, мух нема, а видно скрізь довкола. Ану!

Се говорячи, він саме наблизився до оборогу, що, навантажений свіжим сіном на які три сажні заввишки, стояв поконець саду, мов пузатий багач, насунувши на голову свій здоровенний капелюх та розсівшися вигідно між чотирма оборожинами, мов у широкім кріслі. Хоча не було приставленої драбини, то малий Мирон не дбав про се. Він обхопив руками оборожину і, встромляючи свої босі, порепані ноги в туго натолочене сіно та чіпляючися руками все вище й вище, мов кицька горі гладким деревом, майже моментально видряпався нагору, де капелюх оборогу майже налягав на сіно (се так видавалося знизу, а направду оборіг був іще з на локоть понад сіном), і, зручним рухом обсунувшися довкола оборожини, скочив досередини і в першій хвилі майже потонув у свіжім, м’якім, пахучім сіні.

— Ось тут гарно! Ось тут чудово! — мало не скрикнув малий Мирон, — але не скрикнув. Він ізмаленьку привик Із усяким виявом свойого

чуття ховатися від людей і для того й тепер не скрикнув, щоб дехто не почув його, тільки півголосом, "жебонячи", сказав сі слова сам до себе — і зараз замовк.

II

Він лежав якусь хвилю горілиць і глядів. Над ним було нутро оборогу — прості палички, позаверчувані скісно в огнива, бігли догори і збігалися разом у чубі, а поперек них ішли тоненькі півперечки з ліскового пруття, поперевивані де-де космиками соломи, а поза тим зверху густа солом’яна пішва. І Мирон пригадує, як татуньо робили сей оборіг, і він, придивляючися їх роботі, не переставав розпитувати їх про всяку всячину, і як вони від часу до часу відповідали йому.

— А нащо, татуню, кладете в огонь конець огнива? Так ладно видовбали і палите?

— Ні, синку, не палю, а присмалюю троха лише зверху. Той конець буде вистарчати надвір, то щоб не гнив.

— А хіба як припалене, то не буде гнити?

— Ні, синку, до вугля гнилизна не чіпляється.

— А нащо, татуню, вертите так скісно дірки? І зовсім неоднаково, одна більше похилена, а друга менше.

— Так треба, синку. Як повбиваємо в ті дірки палички, то вони зо всіх чотирьох огнив мусять збігатися до одного чубка.

Мирон іще й тепер пригадує собі, як йому заімпонувала отся татуньова мудрість, і усміхається.

— Зі всіх чотирьох сторін! То штука так зробити. А я, як буду великий, чи також потрафлю таке робити?

— Вчися, синку, то потрафиш.

— І отакий оборіг зробити?

— Ще й не такий, синку. От підеш до школи, будеш учитися багато-багато такого, чого я і гадкою не прибагну, то навчишся ще більшої штуки.

Малий Мирон зажмурює оченята і марить хвилину про ті невідомі дива, які обіцяли йому татуньо, а потім знов водить очима по скелеті оборогу і по тих паличках, що з усіх сторін світу, кермовані мудрою татуньовою волею, так справно І рівно збігаються вгору до одного чубка.

"А таки се непогана штука!" — думається йому.

В тій хвилі якийсь дивний голос звертає на себе його увагу. Звичайні голоси, які долітають до нього — гавкання

Лиска коло хати, піяння когута, цекотання сороки на грушці — вони торкають його слух і не доходять до уваги. Але се — що се було? Він посувається по сіні на південний край оборогу і визирає крізь щілину між сіном і стріхою оборогу надвір. Перед ним стелиться добре відомий йому вид: похилений на південь горбик саду, під ним захована між глибокими берегами вузенька річка — води не видно з оборогу, тільки поруччя кладки, прибите до двох верб, що з двох боків хилять над річку свої чепіргаті, задумані голови,— далі невеличкий шмат зарічних огородів — коноплі й капуста, капуста й коноплі; за ними тільки що скошена лука — де-де ще стоять копиці, а переважно гола стерня, тобто не гола, а сіро-зелена, бо вже вкривається молоденькою м’якою отавою. А ще далі — а з оборогу видається зовсім близенько — густою темнозеленою стіною

стоїть ліс Радичів. На його окопі видно поодинокі дерева: онде біла береза спускає вниз довгі гнучкі пачоси, що так і просяться, аби сплести їх на гойданку; а онде грубезний дуб гріє до сонця свої конарі; а ось тут, на мокравині, карловаті вільхи густими купками порозсідалися, мов прачки над калюжею. Все те відоме йому, звичайне, хоча він не може без радісного усміху глянути на сю картину — така вона гарна та привабна під сим гарячим, сильно блискучим промінням липневого сонця. Але голос, голос! Що за голос доходить до його слуху? Здається, не чути ніде в селі ані на полі, щоб хто кричав, клепав косу (сьогодні неділя!) або прав шмаття, аби Радичів потребував відкликатися, а проте Радичів — бо, очевидно, се він — своїм могутнім голосом гуде та вигукує все одно слово, яке в Миронових вухах звучить як:

— Рани! Рани! Рани!

Мирон витріщає оченята, напружує слух, озирається довкола,— ні, нема і не чути нічого, що могло б видавати такий голос. А голос усе йде від Радичева, летять виразнісінько слова, не вимовлені ніякими устами, відгукувані дубами, та березами, та грабами:

— Рани! Рани! Рани!

Миронові робиться моторошно. Він озирається ще раз довкола, прислухається, запираючи в собі дух, напружує свою уяву, щоб зміркувати, що таке в селі могло б видавати подібний голос і викрикати подібні слова, які б відгукував ліс — про лісове відгукування він знає добре і не раз випробовував його, стоячи в саду та кричачи до Радичева різні слова,— але ніяк не може догадатися нічого. Невже сам Радичів кричить отак у білий день під гарячим сонячним промінням, серед полудневої тиші? І про які рани кричить він? Слова звучать виразно, але не страшно. Се не крик раненої людини, не стогін, не чути в ньому болю, благання — се зовсім не відгук людського ані звірячого крику. Се монотонні, ритмічні вигуки, мов згущена і на людські слова перетворена музика самого лісу, без чуття, а проте дивно зворушлива в своїй ніби байдужності та елементарній силі...

— Рани! Рани! Рани!

Нема ніякого сумніву! Радичів вигукує такі слова. Немов сонний простягтися під сонячним пригаром, він лепотить їх крізь сон.

"Про які рани він говорить?" — міркує малий Мирон, незначним скоком уяви вважаючи ліс Радичів якоюсь живою Істотою. І його фантазія малює йому сцени за сценами важкого довголітнього конання серед могутньої хвилі лісового життя. Ось вони під одним дубом клали огонь і випалили в його живому тілі велику діру,— адже сей дуб хорує, конає помалу! А скільки беріз покалічили вони, вертячи їх весною за соком? А може, Радичів пригадав собі тепер усіх тих серн, цапів та диких кабанів, яких у ньому вистріляно остатньої зими? А може, він плаче за тим смерековим ліском у його середині, що згиб торік від черв’якової пошесті?

Миронові робиться моторошно, немовби він підслухав якусь страшну тайну, немовби заглянув раннім ранком у Глибоку Дебру,— ні, в якусь далеко глибшу безодню, повну невідомих і страшних таємниць,— і його дитяче чоло морщиться, і дитяча душа дізнає одного з тих потрясінь, які в первісному людстві мусили бути дуже часті і дуже сильні і вилилися в почуття релігійного жаху перед недовідомим у природі, яке дитиняча людська уява перетворила в недовідоме за природою і над природою.

III

В тій хвилі почувся новий звук, що змусив Мирона звернути увагу в інший бік. Із заходу, з-над Ділу, загриміло. Мирон глипнув у той бік, а те, що побачив там, так зацікавило його, що він не влежав на місці, підвівся на коліна, переліз по сіні до західного краю оборогу і знов ляг на животі і прогріб собі в сіні настільки простору прогалину, щоб міг вигідно дивитися.

Перед ним стелився сим разом без порівняння ширший і величніший вид, ніж до полудневого боку. І тут ішли зразу сточисті сади та огороди аж до річки, простягався за річкою рівний, також уже скошений пастівник, та за пастівником легкими хвилями підіймалися все вище й вище орані поля, тяглися різнобарвними смугами півперек обрію, немов велетенські постави різної матерії: жовтої, зеленої сірої, бурої та блакитної, накладені здоровенною стиртою, якої вершок кінчився далеко-далеко і для ока творив неначе підвалину, постамент для колосальної будови — Ділу, що величезною темно-синьою стіною вистрілював, здавалося, зовсім стрімко понад ту шахівницю піль, одностайний, недоступний, високий аж під саме, небо і довгий так, що сягав від одного краю обрію до другого. Його горішні контури, легко хвилясті, вирізувалися ярко на пречистій небесній блакиті, хоч і він сам висів над усім краєвидом як здоровенний шмат тої самої блакиті, тільки густої, якоїсь важкої, темнуватої. Лиш у однім місці, де над лінією тої блакиті, між нею і небом, висіла сірозелена латка, гола полонина Хребти-гори, лише там, над тою полониною, стояло те, що так заняло Миронову увагу.

Се була велетенська голова, мало чим менша від самої Хребти-гори, на довгій товстій шиї, що, бачилось, вирячалася з-за гори і не то цікаво, не то з якимось звірячим задоволенням глипала на села, долини, ліси внизу, а оце нараз звернула свої величезні очища просто на обоpіг, під яким лежав Мирон.

Він пізнав її зараз. Пізнав і очі, й ніс, більший від ратушевої вежі в Дрогобичі, і низьке, мов праником розплескане, чоло, і густі темні патли, що розкидалися на всі боки, і грубі широчезні губи почвари, що простяглися вшир від огидливого усміху. Йому здалося, що той велетень моргає до нього, мов до старого знайомого, і він усміхнувся. Йому не страшно було ані крихти,— навпаки, його смішили і широкі губи, і довжезний ніс, і розстрапані патли велетня.

— Ага, се, певно, один із тих велетнів, що як один став під Ділом, то другому до Радичева сокиру подав,— мовив сам до себе Мирон. — Ну, ну, нанашку, вилізай із-за гори, покажи, що ти вмієш.

І справді, мов на розказ хлопчини, голова велетня зарухалася. Розуміється, не по-людськи. З нею почало робитися щось таке, що малий Мирон, не зводячи з неї очей, аж зареготався. Носище в неї перекривився, одно око пішло вгору, а друге, десь-кудись убік, губи розкрилися і почали роззявлюватися щораз ширше, а з-між них показався червоний язик, що почав висолоплюватися дужче й дужче, звисати нижче й нижче, немовби збирався злизати весь ліс із Хребти-гори.

— Ха, ха, ха! Ха, ха, ха! — зареготався Мирон.— Ото ти вибрався! Та куди тобі, навіжений? Сховай свій язичище, сховай!

І справді, велетень немов засоромився і сховав свій червоний язик якось так незамітно, що Мирон не завважив того. Але його увага була вже звернена на щось інше — на велетневі вуха! Ще перед хвилею їх майже не було видно, а тепер вони раптом хопилися рости. Ростуть та й ростуть просто вгору — як дві товстючі оборожини, як два величезні роги, а тепер уже виглядають, як два вітрила — широкі, замашні. І патли велетня настобурчилися і також ростуть, розвіваються, рвуться та відриваються по шматочку, мов жмені сіна, шарпаного буйним вітром. Малий Мирон дивиться на се все і сміється, сміється сердечно!

— Ну, що? Чого зупинився? — кричав він весело до велетня. — Чому не вилізаєш? Чого лежиш на однім місці та надуваєшся? Вилізай увесь! Покажися сюди! Чи, може, мене боїшся?

Остатні слова вирвалися Миронові якось так, несподівано, та зараз же потягли за собою ціле пасмо думок чи радше уяв. Адже справді, велетень, немов зацукавшися, впирав у нього свої величезні очі, а тепер,

ледве прогомоніли Миронові слова, з-над Ділу почулося знов глухе бурчання.

— Ого, ти сердишся! — скрикнув Мирон усе ще в веселім настрої. — І чого тобі сердитися? Вилізай із-за Ділу! Стався мені перед очі!

В тій хвилі велетенська голова немов справді оживилася. Вона незграбним і дуже комічним рухом перехилилася на один бік, потім на другий, її шия почала видовжуватися та понижче неї показалися величезні плечі, мов колосальна стіна, що заняла чверть усього Ділу, і ті плечі почали висуватися далі, далі над лінію Ділу, а голова, розростаючися все більше, раз у раз немов хиталася, немов напухала і кривилася то в один бік, то в другий. Мирон не зводив очей із того дивогляду — і сміявся тепер іще дужче.

— Вуйку! — кричав він, плещучи в долоні. — А тобі що таке? Чи танцювати берешся? Чи, може, ти п’яний? Пригадуєш мені — знаєш кого? Того ріпника, що п’яний ішов, танцюючи, по Бориславському тракті в Дрогобичі. На тракті болото по кістки, рідке і чорне, як смола, а він чалап-чалап то на один край вулиці, то на другий, руками розмахує, голову викривляє, точнісінько, як ти, широкий заслинений рот роззявив І щосили реве танечну пісню:

Заграй мені: тадрітом!

Та й іще раз: тадрітом!

Заграй мені круцю-верцю

Та й іще раз: тадрітом!

— Ха, ха, ха! Вуйку! А може, й ти потанцював би так само? Може, й ти заспівав би "круцю-верцю"? Ану, втни лише!

— Вурр! — загуло з-над Ділу, і легесенько, мов несміло ще, підхопив той гуркіт Радичів і, мов опуку, перекинув його через долину до Мирона під оборіг. Хлопець не злякався, але його сміх затих, і він почав уважніше дивитися на голову того величезного "вуйка". Голова вже розрослася так, що ЇЇ годі було й пізнати, навіть при живій та передразненій Мироновій фантазії. Вона творила над Ділом величезний темно-синій бовдур, а її патли білими рівними пасмами покрили вже півнеба і якраз добігали до сонця. Тільки дві точки показували ще подобу голови: се були очі велетня. Тепер вони вже нахилялися не над Ділом, а ось-ось близько, над горішнім кінцем села, і не знати, чи від сонця, чи від якогось внутрішнього огню, вони налилися пурпуровою загравою, оберталися на місці, мов два огняні колеса, і Миронові здавалося, що вони з якоюсь дикою злобою дивляться на нього. Він уже не міг сміятися, але його веселий гумор ще не минув зовсім, і він іще раз підняв голос супроти велетня:

— Що, вуйку, сердишся? Хіба ж я образив тебе? Я ж тобі не сказав прикрого слова. А як не хочеш танцювати, то я тебе не силую. Може, заграєш? Га?

Немов відповідь на се питання, загуло сильним громом із вершка Ділу. І Радичів, і Панчужна, і дальші ліси відізвалися тепер сильним риком. І той рик збудив у ярах якусь нову силу. Мов лютий звір зі схованки, вихопився буйний вітер і зашумів, засвистів, заскиглив у лісах, застогнав у крутих берегах річки, покотився по сіножатях курявою розшарпаного з копиць сіна, а по гостинці, що йшов поміж нивами, піднявся до неба сіро-жовтими бовдурами пороху. І немов у одній хвилі змінився весь кругозір. Хмари загасили сонце, погасли й пурпурові очі велетня, щезла східна, досі ще чиста, всміхнена половина неба, щез привид велетня, все небо заволоклося темною важкою хмарою, а з-понад Ділу понижче тої хмари почали гнати величезні сірі коні на схід, усе на схід, швидко, швидко! Зразу поодиноко, далі рядами, а далі цілими табунами. Вони перебігали все небо за кілька хвилин і ховалися десь там за лісом, а за одним табуном вилітав із-за Ділу другий, третій. Вихор розвівав по небі їх гриви, сотки копит стугоніло по небесному

помості, а з-під тих копит бризкали грубі, холодні краплі води, зразу рідкі, а дедалі все густіші. Кілька тих крапель упало Миронові на лице, вихилене трохи з-під оборогу,— се були немов вимірені на нього стріли невидимого велетня. Він стрепенувся. Він почув виразно, що велетень сердиться на нього, грозить йому чимось, своїм шумом, і свистом, і стогнанням кличе на поміч якісь страшні сили. Вітер ухопився під оборіг, почав шарпати сіно довкола Мирона, а навіть дмухнув якоюсь ледовато-холодною струєю хлопцю за розхристану пазуху. Від того подиху він затремтів увесь, відсунувся трохи від краю оборогу, скулився, зариваючися глибше в сіно, та все-таки не зводив очей із заходу. Хребти-гори ані Ділу вже не було видно. Велетень, бачилось, увесь уже пересунувся на сей бік Ділу і ляг грудьми на Підгір’ї. Але на Ділу чути було тепер ненастанний глухий гуркіт, немов там пересипали великі копиці товченого каміння. Велетень пересував через Діл своє здоровенне черево, наповнене знищенням і руїною, щоб висипати його зміст на плодючі ниви та невижаті збіжжя благодатного Підгір’я.

Мирон увесь тремтів. Він тер долонями своє розпалене чоло, немов силкувався зміркувати, що тут діється і до чого воно йдеться.

Помалу картина змінилася.

Досі лише над Ділом хвиля за хвилею мигали червоні блискавки, немов незримі руки перекидалися там розпеченими залізними штабами. Та тепер раптом потемніло. Небо засунено густими фіранками, а під оборогом засіла майже щільна пітьма. Але в тій же хвилі якась сердита рука роздерла фіранку від одного краю неба до другого і обсипала всю землю страшним сліпучим світлом. І рівночасно ревнули немов сотки громів, немов тисячі гарматних вистрілів. І затряслася земля. І Миронові бачилося, що оборіг із сіном і з оборожинами з жаху підскочив на сажень від землі і зараз же знов сів на своє місце, та готов зараз же завалитися набік. Рев був такий страшенний, що Радичів і Панчужна мов забули язика в роті, мов оніміли і не озвалися привичною луною,— може, не могли з себе видати такого міцного голосу. Тільки далекі Діли —

Попелівський та Бориславський — озвалися і заклекотіли довгим грізним гуркотом.

Але за першим ударом швидко наступив другий, третій. Блискавки бігли з різних сторін до середини неба, саме до того місця, під яким стояв оборіг. Вихор клав на землю збіжжя, ламав гілляки дерев, свистів вербовим пруттям біля оборогу і, бачилося, спирався дужими плечима о сіно та оборожини, щоб перевернути оборіг або бодай зірвати з нього наголовач. У природі скрізь пішов нечуваний заколот, рев, шум, тріск і скрип. Мирон лежав на сіні, не чуючи нічого, не бачачи нічого, і тільки витріщав оченята, затикав долонями вуха і силкувався, силкувався щось пригадати собі.

Він не боявся смерті, і ся думка, що ось перун може вдарити в оборіг і вбити його, якось не постала в його голові. Так само він не боявся ані реву бурі, ані гуркоту громів, ані того виду шаліючих елементів, бо все те було не чуже йому, до всього того він придивлявся не раз. Так само не боявся він самоти серед того шаленого танцю природи,— він любив самоту, і йому не першина була пробувати самому під дощем та під громами. А проте щось немов млоїло його внутрі, щось важке налягало на душу, підступало до горла, душило, мов силоміць стримуваний кашель або здавлювані сльози. Його голова працювала сильно, уява мучилася, щоб пригадати щось, та проте не могла пригадати, вилася та висилювалася, мов живий чоловік, привалений каменем. А жах чимраз сильніше хапав його за груди, волосся на голові їжилося, холодний піт покривав дитиняче чоло.

— Що то я мав?.. Що то я мав?..— белькотіли несвідомо уста, тимчасом як долоні щосили затикали вуха, щоб їх не оглушив шалений рик громів та рев бурі.

Аж нова блискавка, що розпорола черево пітьми і велетенським зигзагом скочила в Радичів і тут же розсипалася оглушливим брязкотом, мовби з безмірної висот" висипано сто возів усякого заліза на скляний тік,— аж отся блискавка допомогла його уяві. Раптом він зрозумів, чого

йому страшно, зрозумів, що значить отсей глухий гуркіт у хмарі, грізніший і важчий від тріскоту громів та реву бурі, і що значить той тоненький бренькіт, що ледве-ледве продирався до його слуху крізь загальний гармидер розшалілої природи, бренькіт немов золотої мушки, що сіпається в павутинні: се був голос дзвонів, якими дзвонено на тривогу, на прогнання граду і який тепер, супроти тої гігантської музики в природі, виглядав мов цінькання дримби супроти могутньої оркестри. Мирон зрозумів усе те відразу. Блискавка показала йому ясно широкі поля, покриті ось-ось уже доспілим житом, колосистою пшеницею, вівсом, конюшиною, сіножаті, покриті травами, і все те аж прилягає до землі під шаленими подувами вітру, хилиться, кланяється, молиться, благає:

— Пощади нас! Пощади нас!

І його уява бачить уже, як страшний велетень там угорі кривиться злобно, морщиться, регочеться тим колосальним реготом, від якого Діли стрясаються в своїх віковічних посадах, і реве своїм страшним голосом:

— Га, га, га! Ось я вас зараз! Ось я вас зараз!

Голос посвячених дзвонів замирає у клекоті тих безмірних куп товченого леду, що горами насуваються в отій темно-сірій хмарі,— ні, їм не спинити велетня. Мирон чує, що ще хвилина, ще один удар грому — і шлюза відімкнеться, і бухне фатальна градова злива, І застогне земля, і все живе на ній повалиться додолу, і вся краса й радощі на ній упадуть у болото, мов ранені птахи,— і його дитяче серце зупиняється, в голові шумить, у очах бігають огняні іскри, і він, сам себе не тямлячи, в якімось припадку екзальтації, істерії, божевілля, простягає обі руки поза острішок оборогу і щосили кричить:

— Не смій! Не смій! Тут тобі не місце!

Замість сподіваного страшенного грому, що мав бути початком руїни, чути лише глухе воркотання, сердитий гуркіт велетня.

— Не смій! Я тобі кажу, не смій! Тут тобі не місце! — кричить малий Мирон, грозячи кулаками догори.

Вітер у берегах ріки свистить, вищить, завиває, мов сердиться.

— Ні, не пущу! Не смій тут розсипатися! Не пущу! — кричить Мирон, мов божевільний.

Над Ділом змагається клекіт. Здається, що нагромаджені засоби руїнної матерії пруться, тиснуть велетня і що він гнеться та стогне під їх вагою.

— Не смій тут! Вертай назад! На Діли, на дебрі! Сюди я не пущу тебе! — не перестає кричати Мирон.

У хмарі, сим разом уже не над Ділом, але осьтут, майже над головою Мирона, почувся страшний гуркіт та клекіт. Понад Ділом літали блискавки. Хмара грубшала щораз більше, нависала над землею, робилася тяжчою; здавалося, що там давить якийсь страшенний тягар, та щось з нечуваним зусиллям піддержує його знизу і ось-ось пустить, і тягар упаде на землю і розвалить, розітре все живе на порох. Дивні голоси немов пищали, скиглили, скомліли та ревли в тій хмарі, але рішучого, фатального удару все ще не було.

— Не пущу! Не пущу! — кричав Мирон. — Даремно грозиш! Я не боюсь тебе! Мусиш слухати мене! Адже бачиш, що я міг сперти тебе досі. І зіпру! І не пущу! Вертай назад! На гори, на Діли! Не смій тут пускати!

Хлопець піднявся на коліна. Його лице горіло, очі горіли, в висках стукала кров, як молотами, віддих був прискорений, у грудях хрипіло

щось, немовби й сам він двигав якийсь величезний тягар або боровся з кимось невидимим з крайнім напруженням усіх своїх сил.

Писк, клекіт, зойк у хмарі зробився ще дужчий. Ось-ось вона трісне, ось-ось сповниться велетнева погроза. Навіть вітер утих на хвилю. Блискавки над Ділом погасли. Була хвилина страшенного тривожного напруження в усій природі; все, що живе внизу, дерева, збіжжя і трави, звірі й люди стояли, тремтячи і запираючи в собі дух; голос дзвонів на далекій дзвіниці чувся тепер виразно, але не як сильна, переможна сила, а тільки як жалібне голосіння по помершім.

Та малий Мирон і тепер не подався. Він чув, що послабни він тепер, опусти руки, знизи голос, і найближча хвиля принесе спустошення на все село, і велетень зарегочеться всею своєю величезною хавкою і засипле, погребе, розторощить усе життя довкола. Він чув, що його сили слабнуть, що руки й ноги у нього вже похололи як лід, що його груди здавлює щось, що якась холодна рука, мов кліщами, стискає його за горло, але він безмірним напруженням волі ще раз підняв голову догори, наставив оба кулаки проти хмари і, як міг найголосніше, кричав:

— На боки! На боки! На Радичів і на Панчужну! А тут не смій! Ані одного зеренця на ниви! Чуєш!

І в тій хвилі немов нараз знято таємничу печать із природи, немов відсунено недовідомий замок, немов піднято запору! Заторохтіли громи, осліпили очі блискавки, що немов з усіх кінців світу рівночасно вдарили в середину градової хмари, і та хмара розділилася моментально надвоє, і страшенний вітер заревів та почав гнати одну її половину на Радичів, а одну на Панчужну — два ліси, що обмежали село від півдня і від півночі. Ще хвилина — і над Радичевом стояв величезний, щільно густий сірий стовп — се валилася на ліс градова туча. Ще хвиля — і із лісу почувся глухий стогін, тріск, хрускіт дерев, ломіт валених гілок, і зеленою курявою поніс вітер понад сим пеклом зелене листя, пооббиване з дерев. Малий Мирон затрусився. Щось спазматично захлипало в його горлі і зараз попустило. Його сили були вичерпані. Він, мов неживий,

повалився на сіно, з його очей бризнули сльози, а з грудей видобувся непритомний сміх.

— Ха, ха, ха! Ха, ха, ха! А видиш! А видиш! Я дужчий від тебе! Ти таки послухав мене! Мусив послухати! Мусив піти туди, куди я велів! Ха, ха, ха! Ха, ха, ха!

Під рев вітру, клекіт граду над лісом і шум дощу над оборогом, при частих, але щораз дальших громових ударах ще чути було якийсь час отой різкий божевільний регіт знесиленого хлопця. Поки ще буря перейшла, він, з головою заритий у сіно, запав у глибокий сон.

V

Вечоріло. Небо вже зовсім прочистилося, тільки далеко на сході стояла ще темна смуга хмари. Бурлила річка, котячи повні береги темно-жовтої, каламутної води.

Було холодно; від лісу віяло ледовими подихами: там насипало граду майже в коліно. Масу дерев поперевертало з корінням, а купи граду скрізь були перемішані з оббитим листям та обламаними гілляками. Люди, ще бліді від перебутої тривоги, ходили по полях, хрестилися і дякували богу, що градова туча обминула їх ниви.

— Мироне! Мироне! — кликала Миронова мати, ходячи по саду та озираючися довкола почервонілими від плачу очима. Вона оббігала вже всі хати по селу всі закамарки і всі сади; батько й інші домашні, затурбовані тим, що дитина не вернула ще перед бурею, і боячися, щоб вона не побігла в ліс та не попала там під град, порозбігалися по лісах, шукаючи Мирона. В хаті стояв сум, чяпіла по кутах глуха тривога. Всі сусіди також були затурбовані; деякі й собі пішли шукати хлопця, інші стояли на перелазах та вигонах, розмовляли або потішали затурбовану Миронову матір.

— Та не бійтеся, кумо,— говорила Василиха. — То ж не може бути, щоб він пішов у ліс.

— Рано ходив у Панчужну, — говорила мати. — Прийшов на обід, ззів дещо, як той горобець, та й побіг. Ще питаю його: "Куди йдеш?" А він каже: "Купатися".

— Та там ходили діти до млинівки. І мій Андрусь ходив.

— Отож я й боюся, чи він від млинівки не пішов у Радичів.

— Ні, кумо! Андрусь казав, що від млинівки він вернув додому.

— Але ж дома ніхто не бачив його.

— А не шукали ви в стодолі, під оборогом? Може, запхався де в сіно та заснув.

— Та шукали хлопці. Скрізь по стодолі шукали. Нема. А під оборогом — або я знаю. Та й як би він дістався під оборіг? Там до нього й драбини нема приставленої.

— А йдіть, кумо, йдіть! Хлопець, як вивірка. Хіба йому багато треба, аби вилізти на оборіг. Ану, подивіться!

Миронова мати була ще молода молодиця, здорова й енергічна. їй не треба було два рази говорити, особливо, коли діло йшло про її любого синка. Вона так само, як Мирон, вилізла по оборожині під оборіг і заглянула до середини.

— Ні, не видно нічого! — сказала вона напів до себе самої, а напів до Василихи, що стояла за плотом у своїм саду. І вже хотіла злазити вниз, коли, втім, щось немов торкнуло її вилізти зовсім на сіно і заглянути

ближче. Вилізла і в тій хвилі побачила Мирона, який спав, заритий у сіні так, що здалека зовсім не можна було добачити його.

Мати аж перехрестилася, потім сіла на сіні біля сонного хлопця, відгорнула йому злегка сіно з-над голови і вдивлялася в зарум’янене лице дитини. В тій хвилі Мирон відкрив очі і побачив матір.

— Ах, то ви, мамо? — запитав він.

— Я, синку.

— А довго я спав?

— Уже сонічко заходить.

— Але то мені снилося!..

— Що, синку?

— Що над Ділом стояв велетень — чорний і страшний, — а потому почав вилазити з-за Ділу і хотів засипати градом усе наше село. І сердився страшенно.

— То, синку, справді туча була.

— Справді? І засипало поля градом?

— Ні, синку. Бог милував. Перегнало градову тучу, розірвало її надвоє. Одна часть висипалася на Радичів, а друга на Панчужну. Такої кари в лісі наробило, що глянути страшно. Не дай боже, якби було се висипало на поля, то було би витовкло все до кореня.

Мирон усміхнувся якимось дивним сміхом.

— Се я зробив, мамо,— мовив він.

Мати глянула на нього зачудованими очима.

— Ти, синку? Що таке ти зробив?

— Я не пустив граду на ниви.

Мати всміхнулася якось маркітно.

— А се ти як зробив?

— Я боровся з тим велетнем.

— З яким велетнем?

— А з тим, що тяг із-за Ділу градову хмару. Я спинив його. Я накричав на нього. Він сердився страшенно, але не міг переперти мене.

Мати всміхнулася знов і повеселіла.

— Се ж тобі снилося, синку.

— І я так гадав, мамо, що снилося. Але коли справді була градова туча і коли справді град пішов на ліс, то се мені не снилося. Адіть, я весь мокрий, так утомився. І руки мокрі зовсім, бо я держав їх виставлені на дощ.

— Пощо, синку?

— А якби я був сховав хоч одну, то він був би переміг мене.

Мати знов усміхнулася, але в її очах заблищали сльози. Вона притулила уста до Миронового чола і почула в ньому гарячку. Потім поцілувала хлопця і мовила:

— Добре, синку, добре. Але нікому не говори про се. І таткові не говори.

— Чому?

— Бо би татко дуже гризся.

— Я не хочу, аби татко гризлися.

— А ти ніколи більше під таку годину не виходи з хати.

— Чому?

— Недобре малим дітям бути самим серед таких страховищ.

— Але ж я не боявся, мамо.

— Добре, добре. Але міг перелякатися і вмерти зо страху. І тоді мама плакала б за тобою.

— Не треба, аби ви плакали.

— Ну, а тепер ходім до хати. Там десь татко вже з лісу вернув.

— А чого ж татко ходили в ліс?

— За тобою шукати.

— Ото, а я й не знав. А я сплю собі тут, як у колисці. А проте добре, що я був сьогодні під оборогом. Якби не я, то був би сьогодні град усі поля витовк.

Мати знов довго погляділа на сина. В її очах мигнула турбота. Вона боялася за здоров’я свого сина. Але разом з тим на дні її душі заклубився якийсь забобонний жах. Ану ж справді у хлопця якась особлива натура? Ану ж він має зв’язок із якимись надприродними силами? Не раз уже в розмовах з нею він закидав такі слова, що вона не то дивувалася, не то жахалася його. І тепер знов! Невже в його словах не хороба, не гарячка, а якась правда, таємна, вища, недоступна їй?

Вона притисла Мирона до себе, перехрестила його і, цілуючи в розпалене чоло, мовила ще раз:

— Добре, синку, добре. Але пам’ятай, не говори про се нікому.

— Чому, мамо?

— Бо всі будуть із тебе сміятися. І тоді твоя мама буде також плакати.

— Ні, мамо! Не треба, аби ви плакали. Не буду говорити про се нікому.

І в якімось дивнім, святочнім настрої обоє, зразу хлопець, а потім мати, злізли з оборогу і мовчки пішли до хати.

Львів, 18—22 січня 1905